

A vallási közösségek jogi szabályozásáról

SCHANDA BALÁZS

1968-ban született Budapesten. Jogász, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában dolgozik. Legutóbbi írását 1996. 7. számunkban közzöltük.

A tanulmány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Európai Tanulmányok Központja és az OCIFE Magyarország Európai Katolikus Információs Központ 2001. május 10-11-i konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

Feszültségócok

¹Közismertté vált a Hit Gyülekezete véleménye a Katolikus Egyházról; a katolikusellenesség jellemző jegye a Hit Gyülekezetéből származó szinte minden megnyilatkozásnak. A nagy egyházak jellemzően nem válaszoltak a támadásokra, de mély (és néha általánosító) ellenérzés alakult ki a szektákkal szemben.

A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényt még a szabad választások előtt, ellenszavazat nélkül alkotta az Országgyűlés. A törvény a szabadság eufóriájában született: a négy évtized vallásüldözés, jogtiprás és diszkrimináció után az első helyen a szabadság minél teljesebb biztosítása, az állami befolyás, ellenőrzés minél teljesebb kiiktatása állt. A törvényt a '90-es évek elejétől kezdve érték kritikák. Módosítására több javaslat is született, ezek heves közéleti vitákat váltottak ki, azonban tárgysorozatba sem kerültek.

A törvénymódosítás előkészítése 1999 nyarán kezdődött el. Először igyekeztük megfogalmazni azokat a feszültségócokat, melyek a törvénymódosítás óhaja mögött meghúzódhattak. Négy ilyen kérdéskört határoznék meg: A rendszerváltozás nyomán kialakuló *vallási sokszínűség* felkészületlenül érte, meglepte a magyar társadalmat. Bár a vallási türelem hagyományai erősek Magyarországon, a megjelenő új vallási csoportok némelyike kikezdte e türelem határait. Ehhez nyilván hozzájárult az is, hogy a '90-es évek elején talán még nem lehetett felmérni, hogy az új csoportok megjelenése nem vezet a felekezeti arányok alapvető átrendeződéséhez: ma már látható, hogy legfeljebb a lakosság egy százalékát érték el az új vallási közösségek, és ezzel úgy tűnik, elérték a növekedés határait. A frusztrációhoz nyilván hozzájárult az is, hogy egyes csoportok kíméletlen élességgel támadták a nagy egyházakat, melyek éppen visszanyerve szabadságukat, felkészületlenül voltak a plurális társadalom kihívásaira.¹

Visszatérően fölvetődött, hogy a megjelenő új vallási csoportok *visszaéléseket, törvénysértéseket* követnek el (így tagjaikra megengedhetetlen lélektani vagy anyagi nyomást alkalmaznak, gyermekeik egészségét veszélyeztetik; történt néhány kétes öngyilkosság, a pszichiátriai szakmában megjelent a valláspatológia stb.). Bár a deviáns vallásosság legszélsőségesebb formái hazánkban még nem jelentek meg (így nem voltak például tömeges öngyilkosságok), riasztó külföldi példák is borzolhatták a kedélyeket. Nyilván régóta működő vallási közösségek tagjai is követnek el törvénytelenégeket, azonban ezekről az egyházakról köztudomású, hogy a visszaélések nem rendszeresek, és fejlett belső önkorrektív működik (a történelmi tapasztalat egyszerre jelent terhet és kincset: az új közösségek mindkettőtől mentesek). Az új közösségek ezt a bizalmat természetesen még nem élvezik.

Az egyházkénti nyilvántartásba vétel sajátos védettséget és az egyházaknak biztosított kedvezmények igénybevételének lehetőségét biztosította néhány olyan csoportnak is, melynek vallási jellege — működésük törvényességétől függetlenül — kétes. Így a Nemzetbiztonsági Hivatal 1999-es és 2000-es évekről kiadott évkönyvei egy vallási köntösben megjelent szervezetről számolnak be, „amely a felszínen kultikus körülmények között működik, de valójában a csatlakozó gyanútlan polgárok hiszékenységét kihasználva, mentálisan és gazdaságilag függővé téve őket próbál minél nagyobb befolyást szerezni a társadalomban. (...) Tudatosan törekednek a politikai és a gazdasági hatalom megszerzését biztosító pozíciók kialakítására. Emellett megjegyzik, hogy más szélsőséges vallási mozgalmaknak is növekvő a tábora Magyarországon, és egyre több a társadalmi veszélyességre utaló tapasztalat. Növekszik a részükről megnyert hívők száma, akik a kezdeti időszakban nem is tudják, hogy valójában milyen csoporttal kerültek kapcsolatba. Később — a szervezet befolyása alá kerülve — a bennük kialakított fanatikus elkötelezettség és engedelmesség miatt kevésbé képesek akaratauk önálló érvényesítésére. (...) Az új tagok megnyerésénél nem riadnak vissza az erőszakosabb módszerek, például a zsarolás alkalmazásától sem. Jellemző, hogy a belépőket igyekeznek korábbi környezetüktől, családjuktól, barátaitól elszakítani, hogy kizárólag a mozgalommal foglalkozzanak”. Bár az egyházakról az állam hivatalból jóformán semmit sem tud — lévén a nyilvántartásba vétel teljesen formális eljárás —, kérdéses lehet, hogy egy boszorkányszövetség, vagy az idegen fejlettebb intelligenciában hívők tevékenysége mennyiben lehet vallási jellegű.² Az állásfoglaláshoz természetesen nem rendelkezünk információval, de saját minisztériumi működésem során is előfordult, hogy egy egyházalapítási lehetőségekről érdeklődő hölgytől — személyes érdeklődésből — megkérdeztem, hogy milyen vallási irányzatot követnének. Miután elmondta, hogy tulajdonképpen még nem tudják, mert még várják a könyveket külföldről, kiderült, hogy esetükben tulajdonképpen egy sportklub választaná az egyházi formát.

²Ferenczy Rita:
Kérdések az egyházak
és szervezeteik jogi
személyiségének
köréből. In: Magyar Jog
46, 518, 520 (1999/9).

Szabályozási nehézségekhez és feszültségekhez vezetett az *egyházak egyenjogúsága*: a nagyon különböző jellegű és súlyú vallási közösségek egyenjogúsága visszasságokat okozott. Kérdéses, hogy a felekezeti jogegyenlőség (ami a polgári alkotmányosság egyik elvitathatatlan sarokköve) egyben a felekezetek jogegyenlőségét jelenti-e. Valóban a vallásszabadság követelménye-e, hogy egy tegnap alakult (és holnap talán már nem is létező) vallási csoport ugyanolyan kedvezményeket és támogatást kapjon, mint a több évszázada működő, ismert egyházak, melyek megtartó ereje és társadalmi szerepe már bizonyított. Európa legtöbb országában a vallási közösségek jogi helyzete nem egyenlő.

E négy kérdéskör olyan feszültségeket jelez, melyek a társada-

lom érzékeny köreiből fogalmazódtak meg. Rögtön le kell szögeznünk: az első probléma nem kezelhető törvénymódosítással. A vallási sokszínűség a szabad társadalom természetes velejárója. Az új vallási csoportok szabadsága elválaszthatatlan a (nálunk, Európában) hagyományos vallások szabadságától. E kérdés nem a törvény módosítását, hanem a tolerancia növekedését igényli. A szokatlanság nyilván a törvényes működésre vonatkozik: a vallási hivatkozás nem mentesít a jogkövetés követelménye alól, de a törvénysértések esetén az erre hivatott hatóságoknak az egyedi esetekben kell(ene) eljárniuk.³ A második probléma tehát nem a törvény módosításának kérdését veti fel, hanem a jogalkalmazását, azaz konkrét visszaélések konkrét esetekben történő hatékony szankcionálását. A jogalkalmazó persze az ilyen kérdésekben különösen bizonytalan, de ez a gyakorlati oldal nehézsége (egy gyámügyi előadó nyilván nagyobb rutinnal kezel egy olyan családot, ahol az apa alkoholizmusa veszélyezteti a gyereket, mint ha ennek oka a szülők sajátos vallási meggyőződése). A vallási hivatkozás nem jelenthet büntethetlenséget a kiskorút veszélyeztető vagy a kruzsló számára. A negyedik kérdéskör csak érintőlegesen tartozik a törvényre: amennyiben azt rögzíti, hogy az egyházak jogai és kötelezettségei egyenlők — az elmúlt évtized jogalkotási és alkotmánybíróági gyakorlata e tételt már az eddigiekben is árnyalta.

³Ábrahám indítéka Izsák feláldozására nyilvánvalóan hitbéli meggyőződése volt: a hatályos büntetőjog alapján tette ma emberölés előkészületeként büntetendő lenne (ha pedig kóros elmeállapotúnak találánánk, kényszergyógykezelés alá kellene vetni).

A törvényjavaslat előkészítése

Munkánkat a mai napig egyesek részéről megalapozatlan várakozás, mások részéről alaptalan félelem kíséri: a törvény a vallásszabadságot, s benne a vallási közösségek szabad működését nem korlátozhatja, hiszen ez emberi jog, amit az alkotmány is rögzít — korlátozása (ezt bármennyire sokan vágnak vagy félik) kizárt.⁴

⁴Alapvető jog lényeges tartalmát az alkotmány értelmében törvény sem korlátozhatja. Az alapjogok korlátozásának feltétele egyébként az, hogy a korlátozást egy másik alapjog vagy alkotmányos érdek érvényesítése szükségessé tegye, és a korlátozás az elérni kívánt célhoz képest ne legyen aránytalan.

A törvénymódosítás igényét a kormányprogram jelezte, azonban az előkészítés során semmiféle politikai prekonceptió nem érvényesült, azaz valóban szabad kezet kaptunk a javaslat kidolgozására. Először megkerestük a nyilvántartásba vett összes egyházat. (Néhány helyről visszakaptuk a megkeresést: ezek az egyházaként nyilvántartásba vett szervezetek időközben megszűntek, azonban a jelenlegi szabályozás hiányossága folytán törlésükre nem került sor.) A kiküldött, mintegy kilencven levél körülbelül harmadára érkezett válasz. Az előkészítésbe ilyen módon bekapcsolódó egyházak számára folyamatosan biztosítottuk a személyes kapcsolattartás lehetőségét. A törvénymódosítás szakmai koncepciójának elkészülte után ezt szétküldtük véleményezésre. A koncepciót megvitatta a Magyar Jogászegylet egyházjogi szakosztálya, majd a legszélesebb szakmai nyilvánosságot biztosítandó, közölte a *Magyar Jog* című folyóirat is.

Az előkészítést övező vitákról elmondható, hogy nem az elmélyült szakmai vita volt jellemző rájuk, inkább az ismeretek hiányáról árulkodó, politikailag motivált állásfoglalások uralkodtak.

⁵A történelmi egyház fogalmával kapcsolatban sok félreértés uralkodik.

Eredendően jogi fogalomról van szó: azon (bevett) egyházakat neveztük történelmi egyházaknak, melyek jogi helyzetét nem a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895. évi XLIII. tc. határozta meg, hanem az azt megelőzően — történelmileg — főlhalmozódott joganyag. Miután az 1947. évi XXXIII. tc. a bevett és elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségeket megszüntette (azaz az elismert vallásfelekezetek szintjén jogegyenlőséget teremtett az egyházak között), a „történelmi egyház” fogalma csak jogtörténeti, esetleg szociológiai fogalom.

⁶Igy a vallás fogalmának tartalmi kritériumok alapján történő normatív meghatározását először a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége vetette fel.

Az egyházakkal folytatott konzultációkba mintegy harminc egyház kapcsolódott be. A megküldött vélemények igen árnyalt és összetett képet mutatnak. A kisebb egyházak közül többen sürgették a törvény szigorítását, és e kisebb egyházak között egyaránt találni több évszázada hazánkban működő egyházat és új közösségeket is. A kisebb egyházaktól érkező fölvetések jelentős része nem, vagy csak kevésbé kapcsolódott fölített kérdéshez. Volt egyház, amely úgy vélekedett, hogy a törvény módosításáról alapvetően az egyházak hivatottak dönteni, így ha ők nem igénylik, akkor nincs is létjogosultsága. Volt kiségyház, amely az iskolai hitoktatás kötelezővé tételét szorgalmazta, és volt olyan is, amely új címként meghatározta volna a történelmi egyház fogalmát.⁵

A nagyobb egyházakról általában véve elmondható, hogy visszafogottan nyilatkoztak a törvényt módosítás kérdésében, sőt, a Magyarországi Evangélikus Egyház egyáltalán nem nyilvánított véleményt. A katolikus egyház jelezte, hogy elsősorban működésének szabadságában érdekelt, és nem törekszik a konkurencia általi eszközökkel történő kizárására. Az előkészítés során a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia állást foglalt az egyházak egyenjogúsága mellett. A kisebb egyházak döntő többsége nem nyilvánított véleményt. A kritikus véleményeket a nyilvánossággal is megosztották (a támogatókat jellemzően nem). Kifejezetten kritikus véleményt tizenegy egyház fogalmazott meg a nyilvánosság előtt, azonban közülük néhány a tiltakozástól napokon belül elhatárolódott. Később tizennégyre növekedett a nyilvánosság előtt tiltakozó egyházak száma. Más kisebb egyházakról is elmondható, hogy véleményük az előkészítés menetében is többször változott, illetve sajátosan eltért a nyilvánosság elé tárt, és az egyeztető megbeszélésen képviselt álláspontjuk. Az egyeztetések idején véleménye kikérésének hiánya miatt egyetlen egyház sem tett panaszt, és az egyházak méretétől, súlyától függetlenül épültek be a készülő javaslatba egyházaktól származó elemek.⁶ A történelmi egyházak a sajtó kérdéseire általában úgy fogalmaztak, hogy a törvényjavaslat céljával egyetértenek, tartalmával kapcsolatban azonban nem foglaltak állást. Így csúsztatásnak tekinthető, hogy a történelmi egyházak a törvényt módosítás mellett, a kiségyházak a törvényt módosítás ellen voltak: a kép ennél akkor is sokkal árnyaltabb, ha csak a hivatalos egyházi megnyilatkozásokat szemléljük: nyilván mind a kisebb, mind a nagyobb egyházak egyszerű tagjai és prominens képviselői egyaránt megfogalmaztak egyéni véleményeket is.

A törvényt módosítás előkészítése során zavaró tényezőként jelentkezett az egyházak adókedvezményeinek 2001. január 1-jével hatályba lépett új szabályozása. A törvényi rendelkezés sok döntéshozó tudatába is tévesen épült be: egyesek úgy tudták, hogy az egy százalékos rendelkezési lehetőséget vonták meg a kritériu-

moknak meg nem felelő egyházaktól, míg mások szerint az összes adókedvezménytől elestek az egyházak. Valójában a törvénymódosítással minden egyház helyzete kedvezőbbé vált volna: újra minden egyház kérhet áfa-visszatérítést, néhány (szám szerint huszonkettő) egyház pedig egy új kedvezményben is részesül. Más, e törvényi feltételeknek meg nem felelő egyházak közhasznú alapítványokon keresztül hozzájuthatnak ugyanehhez a kedvezményhez, az ilyen szervezetekre vonatkozó szabályok szerint — ez a gyakorlat eddig is általános volt, hiszen számos egyházközség mellett működnek alapítványok. Úgy tűnik, a törvényhozó e szabályozással a régebb óta működő egyházak iránti erősebb bizalmat értékelte, azaz esetükben eltekint a közhasznú alapítványokra vonatkozó szabályok érvényesítésétől. A megfogalmazott törvényi kritériumok persze finomíthatók és nyilván ésszerűsíthetők lennének, de a reakció joggal mondható aránytalannak. Az elvi kérdés a következőkben foglalható össze: valamennyi egyháznak azonos feltételek mellett kell-e minden kedvezményt biztosítani. Érdekes, hogy korábban voltak olyan fölvetések, hogy az egyházak sajátos jogi személyiségének elismerésével nem kellene feltétlenül költségvetési támogatást is biztosítani, hiszen e tekintetben az állam alkalmazhatna nagyobb diszkrecionalitást.⁷ Az adókedvezmények (azaz az indirekt állami támogatás, vagy az egy százalékos rendszeren keresztül elérhető közpénzek) vágya azonban e szempontot mára legyűrte, és a vallásszabadság elleni támadásként állítják be, ha nem kap meg minden egyház minden kedvezményt azonos feltételekkel.

A törvényjavaslat támogatására és a törvényjavaslat ellen is aláírásgyűjtések folytak. Sajátos módon a két gyűjtőívben megfogalmazott kérdések és a törvényjavaslat tényleges tartalma között nehéz volt összefüggést találni: a petíciós pontok nem szerepeltek a törvényjavaslatban. Azaz mindkét aláírásgyűjtésről elmondható, hogy a véleményformálók némileg félrevezető jelleggel a tényleges kérdést inkább elfedték.⁸ Személyes tapasztalataim alapján az aláírásgyűjtések módja is hasonlóan visszahatott, hiszen ehhez inkább nyugodt légkörre lett volna szükség.

A kilencvenes évek közéletének sajátossága egy olyan kultúrharc, melynek nem alanya, hanem tárgya az egyház, az egyházak helye a demokratikus társadalomban. Nem egyházak és politikai erők csaptak össze, hanem értelmiségi szekértáborok, melyek társadalmi-kulturális üzenetüket előszeretettel profilírozták egyházügyi témákban. Az elmúlt években egymást követték az ilyen viták: a hitoktatás helyéről, a közoktatás semlegességéről, a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről, a népszámlálás vallási hovatartozásra vonatkozó kérdéséről vagy legújabban az egyházi esküvő állami elismeréséről stb. Az egyházak finanszírozásának kérdése végigkísérte az elmúlt évtizedet, s az

⁷Az *Emberi Jogok Határok Nélkül* nevű civil szervezet Brüsszel, 1999. május keltezésű „jelentése” (A lelkiismereti és vallásszabadság eszméjének torzulása Magyarországon, 15.) ezt az ajánlást fogalmazta meg.

⁸Igy például az egyik oldal „a társadalomra veszélyes szekták” betiltását követelte, a másik oldal pedig többek között azzal riogatott, hogy a törvénymódosítás önkényes megkülönböztetéshez vezet az állampolgárok vallása alapján.

A magyar kultúrharc

⁹Amikor az állam közpénzekkel támogatja az egyházakat, akkor a vallásszabadság érvényesülésének feltételrendszerét segíti.

Erre oka lehet az egyházak értékhordozó működése, elengedhetelenné azonban az ország településszerkezetében (és társadalomrajzában) az elmúlt évtizedekben lezajlott drámai változások teszik: míg az új egyházak a nulláról, a régiek „mínuszról” indultak, már csak azért is, mert egyházközségek, gyülekezeteik, templomaik nagy része olyan településeken található, melyeken nem keletkeznek jelentős jövedelmek, míg ugyanezen egyházak városi gyülekezetei önfenntartóak.

A törvényjavaslat

ideológiai alapú megszólalások ez esetben is általában az összefüggések ismeretének hiányáról tanúskodtak.⁹

Ide kapcsolható néhány civil szervezet és kisebb egyház hangulatkeltése, mely a törvényjavaslatot már elkészülte előtt alkotmányellenesnek és jogkorlátozóknak kiáltotta ki. A demokratikus legitimitáció és demokratikus kontroll nélkül működő szervezeteket nyilvánvalóan tevékenységük minősíti. Egy-egy hangzatos név egy maroknyi csoport, vagy akár egyetlen ember véleményét a médiában megjelenő rangos állásponttá teszi. Mivel a civil szféra álláspontjának becsatornázása nemzetközi szinten is napirenden van, esetenként nemzetközi szervezetek (például az EBESZ) tekintélyüket civil szervezetek képviselői számára rendezett konferenciáknak adják át: az ott megjelenők ezután a szervezet tekintélyével léptek föl és ítélték el Magyarországot. A félinformációk, csúsztatások a civil állásfoglalások mellett utat nyernek a vallásszabadság iránt rendkívül érzékeny amerikai kormányzathoz is. Szomorú tapasztalat, hogy valódi eszmecsere helyett gyakran tájékozatlanság és a tárgytól elrugaszkodó, tendenciózus ideologizálás jellemezi a vitákat.

A törvényjavaslatot nem hordozta kommunikációs stratégia, pedig a szakmai munka mellett elengedhetetlen a nyilvánosság folyamatos tájékoztatása. Egy-egy átgondolatlan nyilatkozat beláthatatlan következményekkel járhat, különösen, ha nem teljes körű a bizalom, amely a szakmai munkát körülveszi.

A közigazgatási egyeztetés után a kormány 2000 decemberében nyújtotta be a törvényjavaslatot. A törvényjavaslat az alábbi elemeket tartalmazta: az egyházak és egyházi jogi személyek nyilvántartásba vétele a Fővárosi Bíróság kizárólagos illetékességébe kerül a gyakorlat egységessége érdekében. A nyilvántartásba vételét kérő egyháznak csatolnia kell legfőbb vallási tanainak összefoglalását a nyilvántartásba vételi kérelemhez.

Egyházak nyilvántartásba vételekor csak az tekintendő vallásnak, amely rendelkezik a valóság egészére, a természetfelettire irányuló tanokkal, és az emberi személyiség egészét átfogja (parciális nézetek tehát ebben az összefüggésben nem minősülnek vallásnak). Nem tekinthetők vallási tevékenységnek az elsődlegesen és meghatározóan politikai, gazdasági, oktatási, kulturaközvetítő, szociális stb. tevékenységek. Természetesen ilyen tevékenységeket is folytathat egyház, azonban ha egy szervezet elsődlegesen és meghatározóan ilyen tevékenységet folytat, akkor helyesebb, ha más jogi formát választ.

A célkitűzése vagy meghatározó gyakorlata szerint nem vallási tevékenységet folytató csoportok egyházként nem vehetők nyilvántartásba, illetve az ilyen csoportokat ügyészi keresetre, peres eljárásban a nyilvántartásból törölni kell. Az ügyész jogot kapna arra, hogy az egyházak és egyházi jogi személyek törvényes mű-

ködésével kapcsolatban, a keresetindításhoz szükséges iratokat, adatokat és felvilágosítást kérjen.

Az egyházakat a javaslat szerint főszabályként azonos jogok illetik és azonos kötelezettségek terheik. Ettől eltérni csak törvényben lehetne, és csak az egyházak társadalmi szerepéhez kapcsolódó jogok tekintetében (azaz a szabad vallásgyakorláshoz kapcsolódó jogok tekintetében nem). Az egyházak egyenjogúak, és az állam számára minden egyház szabadsága egyformán érték. Amikor azonban kedvezmények biztosításáról vagy az intézményes együttműködés lehetőségének megnyitásáról van szó, az állam az egyházak eltérő társadalmi szerepét figyelembe veheti, és indokolt is figyelembe vennie.

A módosításnak sem célja, sem következménye nem lehetett a vallásszabadság korlátozása. Ehelyett a törvény elismerésre méltó értékeinek veszélyeztetése nélkül kívánta lehetővé tenni a szükséges kiigazítást. A javaslat a vallásszabadság és az alkotmányossági követelmények messzemenő tiszteletben tartása mellett készült.

A vitatott kérdések

A viták három kérdés körül sűrűsödtek: lehet-e definíciót adni a vallásra, illetve a vallási tevékenységre, indokolt-e az ügyészség szerepének növelése, elfogadható-e az egyházak közötti különbségtétel.

A törvényjavaslat nem kísérelt meg általános érvényű meghatározást adni a vallásról, hanem csak a nyilvántartásba vétel összefüggésében határozta meg, hogy mi tekinthető vallásnak, illetve mely tevékenységek elsődleges és meghatározó folytatása zárja ki a vallási hivatkozást. A kérdésben jellemzően két alkotmánybírói idézettel felvértezve csaptak össze a felek. Az ellenzők által leggyakrabban ismételt idézet szerint „...az állam éppen azokban a tartalmi kérdésekben nem foglalhat állást, amelyek a vallást vallássá teszik, a vallásról és egyházzal csak elvont, minden vallásra vagy egyházra egyaránt alkalmazható keretszabályokat alkothat, amelyek révén ezek a semleges jogrendbe illeszkednek, s tartalmi kérdésekben a vallások és egyházak önértelmezésére kell hagyatkoznia. Ezért a vallásszabadságnak csakis nemvallási, s így nem specifikus, hanem mindenkire, illetve bármely más késztetésből fakadó, de hasonló cselekvésre is érvényes korlátai lehetnek.”¹⁰ A javaslatot támogatók általában arra hivatkoztak, hogy „az állam a vallási szervezetek számára nem köteles sajátos szervezeti formát létrehozni, de nincs megkötve abban sem, milyen sajátos formát vagy formákat hozhat létre. Az állam tehát — amíg ezzel a vallásszabadságot, s ezen belül az együttes vallásgyakorlás jogát nem sérti — belátása szerint határozhatja meg az »egyház« alapításának feltételeit és jogállását. (...) bármely vallási közösség vallásgyakorláshoz való joga sértetlen marad akkor is, ha az »egyház« jogállást nem nyerheti el vagy nem kívánja elnyerni”.¹¹ Megjegyzendő, hogy az előbbi megállapítás általában a vallásszabadságra (azaz a vallásszabadság korlátozására), az

¹⁰4/1993. (II. 12.) AB hat.

¹¹8/1993. (II. 27.) AB hat.

¹²Az egyház, vallási közösség fogalmáról más jogrendszerek is kidolgoztak már meghatározást, így Ausztriában egyházon vagy vallási közösségen olyan szervezetet értenek, „melynek tagjai természetes személyek, és amelynek olyan sajátos hitbeli tanítása van, mely azt a célt tűzi maga elé, hogy tagjainak egész életét átfogja, befolyásolja és Istennel kapcsolatba hozza”. A magyar alkotmánybíróság is úgy fogalmazott, hogy „a vallás (...) a hívő számára a teljes személyiséget és az élet minden területét érinti és meghatározza”.

¹³Kedves gimnáziumi tanárom tanította a forráskritikával kapcsolatban, hogy abból, hogy a barlang falán csak olyan rajzot találunk, melyen az ősember legyőzi a mamutot, nem lehet arra következtetni, hogy az ősember mindig legyőzte a mamutot. Ha ez ugyanis fordítva történt, akkor utána nem készült barlangrajz.

De lege ferenda

utóbbi viszont kifejezetten az egyházi státuszra vonatkozik (és egyértelművé teszi, hogy ennek hiánya nem jelenti a vallásszabadság korlátozását). A törvényjavaslat szigorúan csak az egyházak nyilvántartásba vételének összefüggésében adott volna meghatározást, azaz semmiképpen a törvény vagy a jogrendszer egészére kiterjedő hatállyal. Erről pedig a bíróság (vitás esetben eljárásban) dönt, ugyanúgy, mint ahogy bármely más szervezet nyilvántartásba vételekor benne foglaltan tartalmi döntéseket is hoz (így például egy alapítvány bejegyzésekor dönt arról, hogy tartós közérdekű célra hozták-e létre az alapítványt).¹²

Az ügyészségnek a törvényjavaslat előkészítése során kifejtett szakmai álláspontja szerint — mivel az ügyészség törvényi rendelkezés hiányában nem gyakorolhat törvényességi felügyeletet az egyházak, egyházi jogi személyek fölött — biztosítani kell azt, hogy a keresetindításhoz szükséges adatokat az ügyészség megismerhesse. E tekintetben sajátos csapdahelyzet alakult ki: a törvényjavaslat ellenzői rendre azzal érveltek, hogy Magyarországon nincsenek vallási visszaélések — míg az ügyészségi álláspont arra világított rá, hogy nem lehet tudni arról, hogy vannak-e: az eljárások hiánya valóban jelentheti a visszaélések hiányát is, de erről csak akkor bizonyosodhatunk meg, ha eljárásra alkalmas szabályokat alkotunk.¹³

Az alkotmánybíróság szerint „az egyházak egyenlőként való kezelése szintén nem zárja ki az egyes egyházak tényleges társadalmi szerepének figyelembevételét”. A különbségtételnek az alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint tárgyilagos mérlegelés alapján ésszerűnek kell lennie, azaz nem lehet önkényes. Nem tehető különbség a szabadság mértékében, azonban úgy tűnik az egyházak tényleges társadalmi szerepét a jogalkotó figyelembe veheti. A törvényjavaslat e két szféra elhatárolására törekedett, és a jövőben törvényi szintet biztosított volna a különbségek figyelembevételére. Az, hogy ebben a kérdésben megmerevedni látszanak az álláspontok, inkább üzenet értékű, hiszen a jogalkotó most is figyelembe veheti az egyházak egymástól eltérő társadalmi szerepét és minden bizonnyal indokolt volna a jelenleginél sokkal inkább figyelembe vennie.

A változtatást szükségessé tevő — a bevezetőben jelzett — okok nem szűntek meg. Előrelépés, hogy van egy szöveg, mely minden közigazgatási egyeztetésen és szűrőn átment, illetve van egy szöveg, melyről a két nagy párt illetékesei megállapodtak. Megmutatkozott, hogy a törvény módosítását a politikai erők nagy többsége indokoltnak tartja, így alkalmasabb pillanatban erre nyilván sor kerülhet majd. Azonban a jogilag kezelhető feszültségek változatlanul csekély része függ közvetlenül ettől a törvénytől.

A törvények és a gyakorlat az elmúlt évtizedben véleményem szerint indokolatlanul támogatóan állt hozzá az új vallási közösségekhez: az újonnan alakuló vagy az országban újonnan megje-

¹⁴Megjegyzendő, hogy vannak egyházak, melyek egyes kedvezményeket nem vesznek igénybe, így például lemondtak a személyi jövedelemadóból fölajánlott egy százalék arányos kiegészítéséről (mely az 1996. évi CXXIV. tv. 4. § (2) bekezdése alapján jár).

¹⁵Egyetemi keretek között ilyen jellegű kezdeményezés a Szegedi Tudományegyetemen működő, Máté-Tóth András által vezetett Vallási Információs Központ; elkötelezett intézmény a Szalai András által vezetett Apológia Alapítvány és Kutatóközpont. A TIT Kossuth Klub keretében működik Lugosi Győző vezetésével a Claritas (Dokumentációs és információs központ a társadalomellenes kultuszokkal szembeni védelemért).

lenő vallási közösségek azonnal megkapják a már működő egyházak által élvezett jogokat és támogatási formákat. A szabadság mindenki számára egyaránt érvényesülő joga és a különböző kedvezményekhez való hozzájutás sajátos módon összekeveredett. Olyan kedvezmények, melyeket a törvények egy adott társadalmi valóság figyelembevételével adtak, mások birtokában inkább visszaélésnek hatnak. A jogalkotó nem számolt annak lehetőségével, hogy egy egyház jóformán valamennyi tagját egyházi szemlélyé minősíti, vagy hogy egy egyéves tanfolyam elvégzése után lelkesszé avatja: az így élvezett kedvezmények köre a személyi jövedelemadótól a katonai szolgálat alóli mentesítésen keresztül a vasúti félélű igazolványig terjed. Önmagában nem nagy tételekről van szó, mégis sokakat irritáló túlzott, indokolatlan nagyvonalúságról, vagy éppen igazságtalanságról.¹⁴ Az, hogy a hitét mindenki szabadon taníthatja, nem jelenti önmagában azt, hogy ezt mindenki államilag finanszírozott, akkreditált hitéleti felsőoktatási intézményben teheti, vagy azt, hogy az állam nem támaszthatna (nyilván tárgyilagos mérlegelés alapján ésszerű, azaz nem önkényes) kritériumokat az állami-önkormányzati iskolákban folyó hitoktatásra. A szabadság önmagában nem feltétlenül jelent támogatási jogosultságot. Léteznek tehát kérdések, ahol mélyebb szabályozásra van szükség, ami minden egyház jogait érintheti (így például fölmerülhet az egyházi személy fogalmának tartalmi körülhatárolása vagy az ilyenként elismertethető személyek számának egyházankénti rögzítése, fölmerülhet a kedvezmények minősített feltételekhez kötése, ami az alapítványok, egyesületek esetében a közhasznú szervezetekről szóló törvénnyel megtörtént). A rendszerváltozás a szabadság eufóriájában még nem számolhatott minden szabályozási részlet-szükséglettel. Egy évtizeddel később azt látjuk, hogy nem a szabadság korlátozásaként, hanem éppen annak megvédésére, az élet számos területén a rend szempontjait is érvényesíteni kell.

A szabályozandó kérdések mellett a megfelelő tájékoztatás téren is fontos tennivalók vannak. A vallási ismeretek az állampolgárok felelős döntéséhez, és ezzel a vallásszabadság érvényesüléséhez is nélkülözhetetlenek. Égető szükség van az objektív ismeretekre a még ismeretlen, talán egzotikus vallási csoportokkal kapcsolatban. A tudományos megalapozottságú ismeretek gyűjtését, szakemberek képzését föl kell vállalniuk az egyetemeknek, de a Magyar Tudományos Akadémia több intézete is fontos szerephez juthatna e téren. A civil szervezetek, sőt, az egyes vallási közösségek egymásról megfogalmazott kritikája is hasznos eleme lehet a tájékozódásnak, de megfontolandó lenne egy szakmailag megalapozott, ám konkrét panaszokkal is foglalkozó önálló intézmény felállítása is.¹⁵